

Vsi, ki so na piedestalih,
lepo dol med nas!
Potegnil bi dol tudi vse rdeče
sive eminence, aparatčike,
člane političnih nadaktivov,
udbovce in sploh šarže, čeprav
ne stojijo ravno na piedestalu.
Kaj bi s tem, čisto intimno,
(in na vprašanje UJV) rad dosegel?
Rad bi preprosto,
da tisti tam zgoraj
ne bi tako na široko
škropili po kolektivu.

Lojze
Kovačič

Konec vojne

(Odlomek iz pripovedi)

»Imate se torej za kronista?«
— »Nič več in nič manj!« —
»Povsem brez predsodkov?« —
»Ne izzivajte me! Še zdaj lahko
slišim svojo sestro Clairi...« »Bu-
bi, wir werden alle angezogen in
diesem Bett schlafen, daß wir zu-
sammen sind, wenn etwas pas-
siert.« — »Richtig so, Clairi«...¹
Vso noč sem čutil pod deko njeno
nogo, kako se trese... mamino
živo roko... za pultom v delav-

nici smo pustili prižgano Vatijevo svetilko, da se ne bi zaletavali v zid,
ko bojo ponoči prišli... Zjutraj, komaj se je zdanilo za zalepljenimi
okni... najprej ob petih, potem ob šestih... smo zaslišali hrup s ceste,
ki je naraščal... kot da bi hitelo veliko nog, se prerivala številna te-

¹ »Pob, vsi bomo oblečeni spali v tej postelji, da bomo skupaj, če se kaj zgodi.«
— »Prav, prav, Clairi.«

lesa... in zmeraj več! klice, ženske glasove, dirjanje... Vedel sem, da so prišli iz hoste. Odmaknil sem komodo in stekel dol... — »Tako, prišel sem do 500. strani svojega rokopisa... Zapustil sem se ravno, ko sem zaslišal hrup in stekel na ulico, da zberem svoje zgodovinske vtise in se nekoč ne bi zmotil!... Osemintrideset let in sedem mesecev je minilo natanko, kar se je končala druga svetovna vojna... tik pred tretjo, zadnjo smo, hvala Bogu!... Še živim!... Lahko bi napisal debelo knjigo o teh 38 letih. Če bi denimo obstajal časopis, ki bi o teh štirih desetletjih, o vsakem dnevu posebej prinašal samo gola dejstva... kako prijetno bi bilo! kaj vse bi si človek lahko prihranil, obdržal zase! koliko stvari mu ne bi bilo treba več izgovoriti!... Ena, dve generaciji sta premalo, da bi zamrlo rasno sovraštvo in želja po maščevanju... še dve sta potrebni, dokler ne bo vse postalo prah in pepel... Že v Sv. pismu stoji, kako so Hebrejci, ko so se vrnili iz babilonskega ujetništva, samo po sebi umevno čutili željo po maščevanju in odpor do vsega sveta... najsi je bilo tisto še tako malo tuje... Za nečiste jim niso veljali samo tujci, ampak tudi Židje, katerih oče ali mati sta bila tujca... ja, da ne bi s teboj ravnali kot s tujcem, tudi tvoji starši niso smeli imeti tujca za mater ali očeta: celo živino, druge domače živali, služinčad, prišleka so imeli za nečiste... in usmrtili so jih. Hišo tujca, nečista kot je bila, so požgali do tal, da bi se kamni prečistili v ognju... Človek mora biti vesel, da še živi...«

Cesta se je spremenila v ljudi... napol skoraj kot privid, napol resničnost... okrog vrat so poskakovali otroci iz sosesčine... na tramvajskem postajališču se je množica zgostila prav do lekarne... še nikoli ni bilo videti toliko in tako srečnih obrazov, pravzaprav nekakšnih mehkih, kričečih, rožnatih mas na kupu... Z vseh oken... na trgu, čez špeceristovo tablo, s šole, Gruberjeve palače, po Hrenovi ulici... so visele zastave... trobojnice s peterokrako... angleške in ameriške... vmes rdeče ruske s srpom in kladivom, ki so delovale smrtonosno, kakor nemške s kljukastim križem v belih tarčah... cela falanga francoskih, avstralskih, kanadskih, novozelandskih... kot da se je odprl atlas z zastavami sveta!... Kres je sikal na pločniku pred hišnimi durmi... zakurili so ga otroci s smodnikovimi tablicami, ki so jih našli v veži, kjer sem jih pustil sinoči pod kamni... Z Giselo sva vrgla vsak svoj zavojček vanj... buh! ogenj je švignil do hišne številke... Končno, bilo je konec vojne! In to je bil moj prispevek!... tikal se je samo mene... »Hura! Hura! Hura!« so kričali na klancu pred šolo... Bum tarata! Bum tarata! činčinčin!... Godba... to je bil nov napev!... poskočen! naskakovalen! udarna simfonija iz cimbal in bobnov... Prvo, kar se je prikazalo, je bila široka zastava z veliko zvezdo, ki je mahala sem in tja po zraku... z njo je rokoval, kot sem videl skozi luknje v gneči, vojak v škornjih in nenavadni uniformi... v nekakšni kratki rumeni bluzi in širokih jahalnih hlačah... solidno opravljen, ne

razcapan ... z brki, velikimi in srpastimi ... razmahoval je z zastavo po zraku, kot da ga pozaznamuje za svojega ... Za njim ... z Gornjega trga, od mostu, najbrž z dolenske strani ... so pod puškami, v pretrganem dvostopu prihajali naslednji, prav tako obuti in opravljeni kakor praporščak ... čisti! to me je osupnilo ... Zgoraj pri šoli so vpili brez prestanka »Živel partizani! Živel maršal Tito! Živela naša vojska!« ... Zrak se je kar trgal od krikov, ki so ga tile najbližji ponavljali za onimi, da so se ti v ušesih premaknili mikroni, si bil ob sapo, nisi nič več videl ... Zdaj so se nad glavami pokazali rori ... minometi in troblje puškomitraljezov ... med njimi je šla rdeča zastava s srpom in kladivom ... Partizani so imeli za oprtniki zataknjene šopke, v rokah so držali steklenice, ki so jim jih dajali civilisti iz špalirja ... dosti rož je padlo na tračnice, veliko več kot ob zaprisegi domobranske vojske ... Videti je bilo, kot da so privreli ljudje iz vseh hiš, z vseh podstreh, nikogar ni bilo več, da bi bil vzdržal doma ... razen tistih 20.000, o katerih je govoril Rupnik, da jih imajo partizani zapisane, da jih pobijejo v mestu. Nihče ni več tajil svojih odločitev, svoje pripadnosti, stališča ... od sinoči se je vse tako razjasnilo, da nobeden sploh ni imel več nobenega obraza, ampak je bila na njegovem mestu le nekakšna rožnata zmes ... Pračka, branjevca Piškurja, snažilko iz prvega nadstropja sem lahko spoznal samo še po oblekah ali vonju ... Kdor je glasneje vpil, kdor je imel več rož, je bil nekakšen prvak v trumi ... Skakali so iz špalirja, vlekli hostarje za roke iz vrste, jih objemali, jim tiščali steklenice k ustom, iz katerih so potem spotoma pili ... uvrstili so se v kolono, šli z njo naprej ali ji preprečili pot, naredili okrog nje velikansko rozeto sredi ceste, da so se vrste ustavile ... sicer to ni bila kakšna slovesna parada, ki je ne bi smelo nič motiti ... Videl sem enega, imel je mlad, zdrav obraz ... neki stari ga je držal z rokami in celo z glavo oklenjenega in se drl od navdušenosti »Duško! Duško!« ... in partizan ga je trepljal in se smehljajal s tolikšnjo prostodušnostjo, kakršno so nekoč izkazovali samo še vitezi ... Naslednja skupina je prikorakala v dolgi, razpotegnjeni vrsti ... šli so eden po eden, meter drug od drugega ... to je bila, vsaj zame, na novo razdeljena formacija! Peli so »Na juriš! na juriš! na juriš!« ... Nov napev! Novo besedilo! ... take pesmi še nisem slišal ... bila je spodbudna, ostra, močna! šla je v noge! v roke! napevjala je mišice z bojevitostjo ... Nekdo je zavpil ... »Tretja brigada je pri Šentjakobu ...« Gisela ni mogla več vzdržati, odšepala je gor po Clairi ... jaz sem prečkal cesto, da bi si ogledal tiste vojake pred cerkvijo ... čim bolj sem rinil v gnečo, tem bolj vroče je postajalo ... hrbti, te prazne ploskve, pravi zidovi, so suvali naprej, nazaj, da si moral paziti na nos ... pri lekarni sem mislil, da me bojo zadušili ... drogovci z zastavami so štrleli v zrak kot obeliski ... Tam, za cerkvijo ... okrog stopnic Marijinega stebra, je počivala več kot četa ... sedeli in čepeli so po vseh kamnih ... eni s puškami med nogami, drugi z nahrbtniki, nekateri z zastavami, eni s frajtonaricami ... Iz raz-

dalje ... nisem hotel bliže, da me ne bi kaj spraševali ... nisem opazil surovega obraza, nič banditskega v očeh ali potezah ... Kakšne prikazni so bili, čim običajnejše, tem vernejše! Tudi Jak, Trnovčev pes, ki je režal na vsakogar, tudi na gospodarja, je čutil kakor jaz ... tekel je mimo, kot da jih ne bi bilo, kot da so duhovi ... A še kako so bili! ... Iz vseh hiš so tekli naravnost k njim ... ženske, otroci, moški ... v rokah so nosili krožnike ..., ne samo s kruhom! ... z rdečo dišečo šunko! obloženimi kruhki! ocvirki! sadjem! rumenim šarkeljnom! konjakom! mmm ... mimo so šle stvari, ki jih že dolgo nisem videl ... morali so jih vse doslej skrivati po hišah, hraniti globoko v kletih ... S hiše z lekarno je visel roj zastav ... slovenskih, ameriških, ruskih, francoskih, angleških kakor šopi balonov ... le kdo jim jih je dal? kdaj so jih sešili? in kje so dobili toliko blaga? ... In v kuhinjskem oknu Mikijeve stare mame ... prav nad vhodom ... je med cvetličnimi lončki stala kot sveta podoba slika maršala Tita ... Krožil sem malo po trgu, se prestopal na mestu ... v tem življenju nisem imel kaj početi! ne kaj iskati ... to je bil grozen občutek! ... Ženske so se prerivale skozi gnečo ... s pladnji, dišečimi juhicami! žlicami! servietami. »Pijte, tovariš! Vroče mleko!« je ponujala majhna ženska v predpasniku iz Gruberjeve palače ... Molela je banditu — partizanu, ki je sedel na enem od kamnov, vrč pod nos ... »Sem že, tovarišica! Hvala! Sem že!« ... Prvič sem slišal izgovoriti naziv »tovariš — tovarišica« ... Vojak je bil mlajši, neobrit, oblečen kot drugi ... zdaj sem imel priložnost, da sem si ogledal uniformo ... bluzo z žepi in dvema drsnima zaponkama na vsaki strani ... nadvse uporabna za boj! ... jahalne hlače z malhastimi žepi do kolena ... škornji in ne polškornji! iz močnega, rdečkasto rjavega usnja, narejeni po kopitu žirovskih gojzerjev! So se tako napravljeni podili po gozdu, lazili po tistem grmičevju, ilovici, ruševju ... ne da bi se zamazali, strgali? ... Zelo vljudni, ne da bi bili poniževali sebe ali civiliste, so odklanjali ali jemali v roke skodele in krožnike ... Oni in civilisti ... vendar najbolj civilisti, so se smejali, da se jim je videlo do plomb v govtu ... Kakšni obrazi! sama veselost, uokvirjena praznota! ... V resnici pa so bili manj važni od peska pod nogami ... najpomembnejša je bila zdajle samo tale vojska, ki je v bluzah in jezdni hlačah posedala po kamnih okrog stebra ...

A bili so še eni, ki so delovali pomembno ... Zagledal sem jih, najprej dva, potem tri ... Civilisti s puškami. Z dolgocevkami na ramah, s pištolo ali fišeklijami okrog pasu, z rdečimi lakiranimi zvezdami na kapah, klobukih, plaščih ... Gledali so okrog sebe odločno in zaskrbljeno ... Kot policaji ... Kdo so bili to? Ljudje so se jim v gneči umikali s poti ... celo hostarji ... Niso se smejali, ne kakor civilisti ne kot partizani! ... Slutil sem malo, kdo bi bili ... tisti terenci ali aktivisti, kot so jim rekli, nevidni iz ulic, hiš, podstrešij, ki so med vojno pazili na vse okrog sebe ... na ljudi, sovražnike, stvari, beležili so vse, kjerkoli se je kaj zgodilo, ne da bi se bil kateri od njih pustil kdajkoli

razkrinkati, kdo je pravzaprav v resnici. Ilegalci. Zdaj so bili tu... prikazali so se na dan... ljudje so se jim umikali v drenju... s strahom in spoštovanjem... nobeden ni skočil ali jih objel... Kar rdeče se mi je naredilo pred očmi... Šel sem nazaj... našel sem prostor blizu Miki-jeve hiše med dvema drevesoma, da sem bil skrit in nikomur na očeh... Okrog Gruberjeve palače in sredi trga so prepevali v majhnih gručah okrog harmonikarja... Spomnili so se prav posrečenih verzov o boju... »Slovenci kremeniti, le stopimo v korak, da osvobodimo svoj domači prag...« Poslušal sem, da bi znal ponoviti besedilo... bila je navdušujoča pesem... bojevitost in jasnost sta udarjali v zrak, kot rožljanje tankov v pohodnem odredu... tudi nebo je bilo čedalje bolj plavo, delal se je lep dan... žal za naš štiri v podstrehi najbrž zadnji... Potem sem se naenkrat stresel... zagledal sem Olgo in njeno malo kamarilo... prigalopirale so s klanca, od župnišča... vzradoščene, v kmaš-nih kiklicah, ena je nosila celo vijoličast sončnik... razletele so se okoli spomenika... to je bilo zanje veselica, semenj brez konjičkov in streljarn, namesto teh so bili navdušeni civilisti, ki so se sukali kot igralci na vrteči se plošči okrog partizanov, ki so vljudno ostajali na sredini... Če me bodo te češpljice odkrile, ne bojo začele kričati samo »Bubi Čičavok!« temveč še kaj veliko hujšega... In če me tile naokrog ne bodo ravno pobili, raznesli glavo, čreva v svojih mrežah na vse strani... potem mi bodo najbrž naravnali kosti, da še do doma ne bom prišel več. In bog ne daj, da bi kdo skočil na pomoč, kajti... Rinil sem se nazaj skozi gnečo... bilo je zmeraj bolj toplo, bilo je kot v kakih vročinskih sanjah, v katerih sem moral sproti kriviti železno rešetko, da bi prišel do doma, skrivališča, do vrat... a ljudi je bilo preveč, pred našo hišo, na postajališču so plesali nekakšno kolo, ogromno, več vrst... stekel sem skozi Stiško gaso na Gallusovo nabrežje... Tu je bilo, hvala bogu, vse prazno. In mirno!... Ko sem sedel na plot blizu Kocmurjeve starinarnice in se obrnil proti šentjakobskemu mostu, sem zagledal civilista z zvezdo na klobuku in puško pod pazduho, kako žene ob sebi moža v temno sivem rekeljcu, ki je imel roke zvezane na hrbtu... Bil je pomečkan, pokrit s pajčevinami, kot da so ga izbezali na podstrešju... opotekal se je, ker je civilist skoraj dirjal... mogoče sta prišla tudi iz ene od rumenih hiš tamle, kjer je zajeti dremal za štedilnikom, ker se je tako opotekal... Šla sta proti mostu, najbrž v Coj-zovo hišo, na njej so plahutale neke črke na rjuhi... a most je bil do zadnjega kotička poln ljudi... Če bo padel v roke tisti veseli, navdušeni drhali!... Stekel sem domov... Morali bomo pri priči iz hiše, še preden se nas bodo spomnili... Ura je bila 9.45.

Že na mostovžu sem zavohal strah... podstrešnica je bila pravo skrivališče zanj... Mama se je, ko sem vstopil, vrtela sredi delavnice, napol oblečena... Clairi si je šivala zvezdo iz roza blaga na svoj rjavi plašč... Gisela ji je pritekla povedat, da imajo na ulicah vsi zvezde...

Imela jo je že pripeto, a ko je šla maloprej dol, jo je srečal Praček, ki ji jo je odtrgal z besedami: »V srcu je treba nositi zvezdo, ne na plašču!« ... Bog! Zdaj si jo je znova pripenjala ... a izrezala je šestokrako, pravo repatico, namesto petokrake ... Porabil sem ne vem koliko besed, da je naposled le vse opustila. Morali smo čimprej ven, da jim ne pademo v pest. Kdaj, ob kateri uri bodo potrkali po vratih? ... Mogoče že ta hip! ... Nesli smo voziček dol ... zložili smo vanj deko, dokumente, živilske karte, nekaj jabolk, malo včerajšnjega kruha ... Bili smo tako bedni v svojem ravnanju, da za usmiljenje sploh ni bilo mesta, še za pikrosti ali ironijo ne. Tako je zmeraj, če človek izgubi fantazijo ... Sočutje je zaslužil tisti zvezani v sivem rekeljcu, ki je moral čez most, poln ljudi. In spoštovanje! Naj je zagrešil še tako veliko svinjarijo, bil je junak ... V tem trenutku se je moral sam spopasti z največjima pošastima na svetu ... z državo in z množico, ponorelo od veselja ... Dvakrat smo obrnili ključ, da nam ne bi kdo kaj ukradel. A kaj le? ... Če na stopnicah srečamo stanovalce ... samo »Dober dan!« ali civiliste s puškami, ki so na poti k nam? ... Mogoče nas v tem dirrendaju sploh še izvohali niso? ... Ko sem prižgal avtomat, je pod lučjo na mostovžu prvega nadstropja stal ... kot pravkar ustvarjen ... Hirol ... »Oho!« je rekel ... se poprijel ograje in stegnil palico nad stopnico, da je zastavil pot ... »Der wird uns umbringen«² je zavpila mama in pokazala nanj ... »Umprinken! ... Ja, ja!« se je zahehetal, kot v kaki slabi igri ... ampak ta igra je bila danes na sporedu povsod, zato je bila dobra ... Če se bo koga samo dotaknil, ga bom z vozičkom česnil po glavi, tja, kjer ga bo najbolj bolelo ... Clairi je zgrabila mamo pod roko, s torbo si je zakrila eno stran obraza in skupaj sta se privlekli skozi vrzel med palico in ograjo. O, to je bilo kot iti mimo Lorelay! ... Jaz sem držal kolesa pred sabo, z velikimi šprikljami, kot oklep ... če bo samo za milimeter zganil s krepelom, mu bom pariral in ga sunil v kolotoču čez ograjo naravnost v jašek. Vedel je, kam pes taco moli ... spustil je palico in me gledal spod obrvi ... o, imel je še časa in toliko priložnosti ... za celo morje, da nam podkuri ...

Končno smo bili dol ... Gisela se je pred vrati še zmeraj ukvarjala z ogenjčkom ... Posadili smo jo v voziček, da bi šlo hitreje ... Kam? Najbolje v Tivoli ... čeprav so nas najbrž vsepovsod čakale pasti. Čez šentjakovski most. Skoraj se ni dalo z vozičkom skozi prerivajočo se množico ... vsi so bili na ulici, nihče ni hotel ostati doma ... galop! galop! ... vsakdo je imel malodane štiri noge ... tudi tramvaj ni vozil, čez parno pekarno je visel rolo, davi niso pekli ... Ljudje so hiteli po klancu gor, po klancu dol, nihče se ni zmenil za nas, nihče ni maral izgubiti niti ene sekunde ... Prečkali smo most ... ob vhodu Cojzove hiše je bila prislonjena letva z velikim kosom lepenke, na kateri je pisalo KNOJ, tudi na rjuhi, ki je plapolala na fasadi, je stalo isto ...

² »Ta nas bo pokončal.«

Obrnili smo se proti Židovski stezi ... mama je upehano drncala, držeč se vozička, v črnem plašču, zapetem do vratu z zaponko ... veliko ljudi nam je prihajalo naproti ... samo da ne bi bilo kakega znanca! ... čedalje več, prava povodenj, dokler nismo pred Novim trgom obtičali sredi rajajočega vrtinca ... »Ihr zwei redet kein Wort deutsch,« sem šepnil Clairi. »Nur ich und Gisela werden sprechen«³ ... »Ja, ja,« je rekla Clairi ... Ljudje so se vrteli v hitrih gručah okrog nas ... vsakdo je koga izgubil, vsakdo je koga klical čez ramena drugih ... vsi so imeli cvetlice, če ne petokrake na prsih ... dekleta so se tako smejala, da so iz njihovih rdečih, potnih obrazov kar špricale svetlobne molekule ... starejše ženske so bile bolj mirne ... možakarji pod drevesi so se vedli malo okajeno, kakor med balinanjem v oštariji ... usta, jeziki so jim delali ves čas, ko so se rinili mimo ... pripovedovali so šalo za šalo v hrbet svojih žena in otrok ... drugi so se krivili od smeha, kot da bi jim omara padla na noge ... Veselje, veselje, veselje ... pogledali so te s smehom in ti si jim vrnil z režanjem ... Prava veselica ... veselice smo imeli radi, recimo Helvetia v Lange Erle ... bile so nalezljive ... Clairi je tudi zgrabilo, smejala se je na vsa usta, celo mamo. Giselo sploh ... Naposled se je zgodilo, na kar še upati ni bilo več: konec vojne ... Samo ko sem pogledal čez Ljubljano na visoko rumeno hišo, v kateri je stanoval Firant, me je hitro vse minilo ... Če nas ta zagleda skozi kuhinjsko okno zgoraj in steče dol, smo opleli! ... treba mu je zakričati samo besedo in pokazati z mostu na nas, pa nas bojo že obkrožili črni valovi, dokler ne bo od nekod pritekel pravi ... civilist s puško ... Vsi ljudje, vse glave so vrele k središču mesta na Kongresni trg, v Zvezdo in še naprej ... to je spominjalo na roj čebel v steklenici učitelja Vodovnika, ki so rojile na dnu, tam, kjer jih je držal v luč, a zgoraj, v temi, pri odprtem grlu, skozi katerega bi lahko ušle, ni bilo nobene ... Če bi človek vedel vsaj za kakršenkoli izhod, luknjo, četudi še tako daleč, temno, globoko, bi jo poiskal, zlezal bi po vseh štirih skozi najožjo cev, samo da bi prišel na prostost ... na drugi konec sveta, v drug kraj, na druge travnike ... Ne, strah ni bil samo v hiši na Starem trgu, tudi tule je bil ... vsepovsod je imel svoje zasede ... bil je neizčrpen.

Nabrežje za kinematografom Matica je bilo kar prazno, skoraj neobljudeno, vsi so silili v Zvezdo ... takole, sem si mislil, se bomo dokopali še do Tivolija ... A ko smo prišli do Tromostovja, je bila Prešernova ulica črna od ljudi ... ljudje so stali tako tesno drug ob drugem, da bi tudi brez vozička ne mogli skozi ... Zgoraj, na pločniku in klancu Miklošičeve ceste ob visokem, rdečem zidu frančiškanske cerkve, jih je bilo najmanj tisoč, če ne dva ... Šel sem malo naprej, da bi naredil pot ... šlo je do stranskega vhoda k oltarju sv. Frančiška Asiškega, nato sem obstal čisto vkleščen med rameni in hrbti ljudi, ki

³ »Ne zinita niti ene nemške besede. Samo midva z Giselo bova govorila.«

so gledali gor, proti okroglemu vogalnemu balkonu nad kavarno, v katero so tisti na pločniku spredaj ves čas v zboru skandirali gesla ... Ko so se vrata odprla, je stopil na balkon oficir z zlatimi progicami na uniformi in vsi so začeli divje tolči z dlanmi ... »Kaj pa ti, ne boš ploskal?« se je obrnil k meni prileten mož v slamniku, ob katerega sem bil ves čas pritisnjen ... »O, ja!« izvil sem roke znad glave in začel ploskati ... Pogledal sem zad ... mama in Clairi sta bili stisnjeni med roji glav dva metra za menoj ... tudi onidve nista mogli ploskati. »Živela narodnoosvobodilna vojska!« so kričali okrog mene, da je slina škropila. »Živel maršal Tito!« Gledal sem, kaj bo naredil oficir ... bil je brez čepice ... glej! tudi on je začel ploskati, potem je salutiral ... in stopil z balkona ... Ljudje so se zdaj pomaknili naprej ... do konca ograje, na vozišče ... gneča se je malo razredčila ... »War das der Tito?« je vprašala Clairi. »Ich glaube nicht« ...⁴ Kljub temu da sva govorila čisto tiho, naju je slišalo neko dekle, ki je v gneči dobesedno plavalo z glavo mimo ... oplazilo s pogledom ... s tistim od daleč in od blizu. Hitro, treba je hitro naprej! Nisem si znal predstavljati, kaj bi bilo, če bi bil na njenem mestu recimo ... kdo s puško ... Po Miklošičevi cesti se je dalo kar lahko gibati, ob pločniku jih je bilo sicer dosti, ker so na sredi ceste puščali prehod za kolono partizanske vojske ... ta je korakala proti mostu in pela »Brigade s hribov so se usule kakor plaz« ... Vsake toliko se je med ljudmi prikazal civilist s puško, zvezdo, fišeklijami ... poleg partizanov so bili ti edini, ki so bili tudi tule deležni proste poti v gneči ... do križišča smo jih srečali štiri ali pet ... Hvala bogu, v množici doslej ni bilo nobenega znanca. V parku pred sodnijo sem zagledal skoraj pol partizanske armade ... poležavala je v travi, med vozovi in mulami. Malo naprej od krojačnice, pred visoko leso med dvema hišicama, pa se je slišalo kričanje ... Ljudje so brcali v leso in pobesnelo vpili: »Izdajalci! Belci!« ... Ven je prihajala kolona, polna prometnikov in redarjev v domobranskih uniformah, brez opasačev in kap ... sivih in potnih ... vodili so jih civilisti, možje s puškami ... »Nazaj, tovarišija! ... Sodišče narodne časti jih bo obsodilo! ... Nazaj, prosim!« ... Majhen možic s čisto rjavo kožo je skočil v nekega velikana med redarji ... prilepil mu je s pestjo eno od spodaj v brado ... Civilist pa partizan v plavi uniformi z napisom KNOJ sta ga odrinila ... a možic ni nehal. Bogve, kaj so mu zagodli redarji! Začel je hoditi vstric z vrsto v koloni, s tresočimi se pridvignjenimi pestmi, pripravljenimi na udarec ... to je bila njegova mala, osebna vojna ... Tudi drugi so začeli spremljati kolono ... gledali so od vseh strani, radovedno, napeto, škodoželjno ... ujeti redarji so imeli od strahu glave kot odrezane pod ovratnikom mondur ... špalir je dvigal noge, da bi jih obrcal ali spodnesel, morali so steči ... nekateri mirnejši so samo pljuvali ali se smehljali ... drugi v gneči so skakali

⁴ »Je bil to Tito?« — »Ne verjamem.«

kvišku, da bi jih videli čez glave sprednjih ... ljudje so vpili: »Na vešala! Na vislice!« ... eden redarjev, koščen hrust, kmet, je šel v koloni mimo s culo ob prsih in z očmi oprtimi v tlakovec ... nekdo v vetrovki, ki se je opiral na lakt tovariša, da bi imel zalet, mu je silovito zadegal brco od zad, ampak culjar je samo malce klecnil in šel kar naprej, kot da bi ga bil pičil samo komar ... Vzel sem si tegale s culo za zgled ... nekaj mesecev kasneje, ko sta me peljala skozi mesto dva do zob oborožena knojevca, sem poskusil posnemati njegovo vedenje ... Kam so jih vodili? Kako bodo živi prehodili vse te ulice? ... Šli so med množico proti hotelu Štrukelj ... To je bila resničnost, ki se je odmaknila daleč od tega praznika ... od zmage in slave ... Morali smo hitro naprej — prijel sem Clairi, ki je s hrptom od ulice gledala v izložbeno okno krojačnice, v kateri ni bilo drugega kot nabrana zastava ... Tresla se je ... Res, včasih se temeljito zmotiš, ko misliš, da ima človek karkoli iskati v tem življenju ... sem pa tja si prepričan, da se to tiče samo kakšnega slabega dne ali zoprnega kraja ali le dela tebe samega ... nekajkrat pa naenkrat zveš, da se to tiče življenja v celoti ...

Na Ajdovščini je bil neizmeren hrup ... tu je menda šla glavovina partizanske vojske ... korakali so mimo banke Slavija, ovešene z zastavami, ki so segale do glav ljudi na pločniku ... Toliko rož je bilo na tleh, da se je voziček dobesedno potresoval in ustavljal, ko smo peljali čez grede ... morali smo dvigati sprednji dve kolesi ... na svojih visokih vzmeteh je težki nestvor postal prav krhko vozilce ... Živ zid ljudi je segal do srede ceste, samo tračnice so bile proste ... Nova kolona partizanov je prijahala na konjih ... vlekli so tudi male havbice, po dva sta sedela pri lafeti ... prava, čeprav preprosta armada ... Takole iz nič, v gozdovih, je v štirih letih nastala prava redna vojska ... iz lastnih sil ... ! Blizu Šestice smo se prerinili skozi do Pfafa pod Nebotičnikom ... in šli skozi to fino ulico, vzporedno s promenado do Narodnega doma, ovešenega vsega z zavezniškimi zastavami ... in nato čez železniški prelaz v Tivoli ... Tule je bilo tudi polno ljudi ... vendar v manjših gručah in parih ... hodili so po poti s stebri ali sedeli na klopih pred gredami ... Tudi na gradu je plapolala zastava in okrog obzidja je bil rdeč napis v belih črkah, ki se ni dal razbrati od tukaj ... Travnik blizu otroškega igrišča ni bil kdovekako zaseden ... našli smo bezgov grm, ob katerem smo razgrnili deko, da se je mama lahko ulegla. Po poteh so hodili ljudje, nežni kot kolibriji ... nosili so trobojnice, harmonike, šopke ... takole od daleč si razumel slovensko bajeslovje ... jasnost in nejasnost, zemljo z regratom in krompirjem ... potrebo po čistosti, višinah, častnosti, odpor do teme, medvedjih kocin, ponižnosti v sebi ... Na lepem je začelo zvoniti poldne. Najprej se je oglasil en zvon, nato drugi, tretji ... nato je začelo zvoniti po vseh cerkvah ... dvanajst! ... Zvonjenje je moralo ljudi spomniti na vero, na službo božjo, na Boga ... na vse, kar je bilo zgoraj in jih je obdajalo.

Gledal sem, kako drugi poslušajo zvonjenje ... niso ga opazili, hodili in govorili so, kakor prej ... Bil je čas za kosilo in moral sem na polikliniko ... Karkoli bom lahko dobil, bom vtaknil v žep in jim prinesel ... »Bleibt hier auf dieser Wiese,« sem rekel, »und spricht nicht deutsch. Wenn einer etwas fragt, soll Gisela antworten« ... »Aber bitte komm gleich,« je živčno zajokala Clairi. »So schnell wie möglich!«⁵ Vrnil se bom, takoj ko se bom prerinil skozi to nabito mesto ...

Pognal sem se v drnec čez prelaz na Večni poti, med hišami na Bleiweissovo in po stezi za vrtovi zraven gradbene šole na Rimsko cesto ... in pritekel naravnost pred polikliniko ... Ta dan je bil **tako** neresničen, kot da bi sanjal. Sploh mu nisi mogel dati nobenega imena ... bila je sredo, a četudi bi bila nedelja ... nobeno izmed sedmih imen v tednu se mu ne bi prilegalo ... Jedilnica v kleti je bila prazna ... samo pet ali sedem zamazanih krožnikov je stalo na mizah ... od osemdeset jih je prišlo le toliko jest, jaz pa sem tako upal, da bom naletel na koga ... treznega, normalnega, s katerim bi se pogovoril, kaj se je zgodilo in kako bo naprej ... Šel sem med praznimi stoli, klopmi, vrtnimi sedali ... v menzi je bilo vsemogoče pohištvo ... h kuhinjskemu okenčku. Tam ni bilo nikogar. »Gospa Malči!« sem zaklical. Prikazala se je čez čas izza omare ... hvala bogu, z motiko, najbrž z vrta, ker je imela za polikliniko v najemu nekaj zemlje ... Zasmejala se je. »O, danes vas pa ni veliko«, je rekla. Naložila mi je na krožnik kupček krompirja v oblicah, košček mesa in nekaj vseh solate ... »Mi boste dali kaj za domov, če bo ostalo?« ... »Bom, bom!« je rekla. Zmeraj je držala besedo ... A kaj, če danes zato ni skoraj nobenega h kosilu, ker so hrano dajali Nemci? Začel sem hitro lupiti krompir, da bi bil čimprej zunaj in v parku. Tedaj sem skozi kletno okence videl civilista s puško, ki je šel proti jedilnici. Otrdel sem ... tudi zato, ker se mi je za hip zazdelo, da je Pšeničnik, ker sem opazil podobno torbo. Nemogoče! ... Vrata so se odprla in v menzo je stopil Lado ... Z zvezdo na klobuku, puško na rami, s torbo v roki ... V glavi mi je začelo gosti ... Skočil sem kvišku ... »Lado, tudi ti si ...« Kako se je takemu reklo? Aktivist? Terenec? ... Član OF?« Mirno me je pogledal. »Hm ...« Vso vojsko?« ... »Hm« ... Nisem mogel več dihati. Postavil je puško h klopi z muho navzgor in položil klobuk z zvezdo na mizo ... Gledal sem puško ... nemško, 8,5 mm ... klofeto. Še zmeraj je imel torbo in na sebi temne hlače s sivimi progami in okrog vratu metuljčka ... »Malči! Kosilo!« je zaklical s svojim visokim glasom. Tudi ta mu je še ostal ... Pogledal sem k vrtnemu stolu zraven, na katerem je sedel. Je bila resnica? Je! Puška je bila prava, zvezda lakirana, z robom iz rumene pločevine ... Malči je imela do Lada spoštljiv odnos, kot do študenta, bil je skoraj edini, ki mu je kdaj postregla pri mizi. Zdaj je osupnila, ko

⁵ »Ostanite tukaj na travniku. In ne govorite nemško. Če kdo kaj vpraša, naj odgovori Gisela.« »Ampak prosim, pridi takoj.«

je zagledala cev in pravo petokrako na klobuku, vendar ne preveč... pri Pšeničniku je bilo vse mogoče... Jaz nisem mogel jesti... krompir v oblicah mi ni maral po grlu... kar stresalo me je od začudenja, zavisti, nesposobnosti, da bi ga karkoli vprašal... kaj zbrskal od njega... to je bila skrivnost, on sam mi jo bo moral povedati. Da je Pšeničniku tako dolgo uspevalo prikrivati se pred mano in drugimi... neverjetno! fantastično!... da je tako zlahka vlekel za nos vse... Beceleta, šolo, kongregacijo, dijakke... Kameleon!... Malči je zaklicala iz kuhinje: »Kateri od vaju hoče dodatek?«... Kaj bi dal, da bi imel zdaj s seboj kanglo! za omako, solato... ravno danes, na ta čudni dan se mi je ponujalo, da privlečem domov več kot preveč hrane... Malči ni bilo mogoče prositi za menažke, ker te niso bile last poliklinike... dovolj bo že, da mi bo zavila ostanke... ona je jemala s seboj v službo zmeraj cekar... zdaj je nabutan kot prešič stal na mizi, o vedela je, kaj je važno na svetu... Zavila mi je pet porcij, pet koščkov mesa v papirnate trakove, na katerih so nam včasih postregli z margarino ali umetnim medom, dodala je ducat krompirjev in nekaj rezin komisa... in vse skupaj zatem zapakirala v starega Slovenca. Bil je od nedelje, 6. maja... »Srditi nemški odpor se nadaljuje brez oddiha v tirolskem pogorju«... ampak že v ponedeljek, 7. maja, nekaj minut pred tretjo zjutraj, so podpisali kapitulacijo... Kot da mi je zavila dobroto v cirkuški plakat, lažno zgodovino... v čas, ki je za zmeraj utonil... v odraslo pravljico... Tedaj me je obšlo, kako pametno bi bilo, če bi nas Lado pospremil domov... mogoče nas bo kot terenec s puško in uradno zvezdo obranil pred Hirodom in drugimi v hiši, če nas že ne bo mogel pred tistimi, ki bojo prišli z ukazom... O, nekaj časa bi imeli mir... zadihali bi... vsaj z neko tenko nitko bi bili pripeti na vse to grozeče in neverjetno... Lado se je pokrtil s klobukom, si ročno vrgel puško na ramo in poprijel za jermen... Bil sem kot hipnotiziran. Vprašal sem ga, če bi šel z menoj v Tivoli po mamo in drugi dve in potem z nami domov na Stari trg... »Nimam časa,« je rekel. »Ampak pozdravit v Tivoli jih grem lahko«... Ljudje so mu delali prostor v gneči... ni mu bilo treba stopiti s pločnika... jaz, ki sem stopal z zavitkom v rokah za hrbtno, razumljivo nisem imel te prednosti... Clairi je skočila kvišku, ko me je zagledala prihajati čez travnik v spremstvu oboroženega civilista... kar zamajala se je od panike, zbudila je mamo... ampak potem je izbuljila oči, ko ga je spoznala... Pogledala je zvezdo na njem, puško, zvezdo... mama ga je gledala navajeno... Gisela je stiskala obraz od sramu... »Er ist einer von der zivil Partisanen...«⁶ sem rekel... vesel, da za trenutek lahko vzpostavim možnost nekakšne varnosti, gotovosti... In da bo dejstvo, da kot civilist s puško stoji v naši družbi, dobro učinkovalo na vse, ki so s harmonikami in trobojnicami sedeli naokrog... po grmovjih posebno, če sta ga mama in Clairi

⁶ »On je eden od civilnih partizanov...«

medtem, ko me ni bilo, kaj polomili ... »Ich kann meinen Augen nicht glauben,« je govorila Clairi. »Da sind wir ja fast gerettet ... Du gescheiter Junge!«⁷ ga je pobožala po rami. Lado je stal in se malo smehljajal ... »Zdaj moram iti ... veliko sestankov me čaka ...« Pozdravil je ... pravzaprav nakazano salutiral ... mahali smo mu, ko je šel nazaj čez travnik, čeprav se ni obrnil ... Bilo je preprosto neverjetno ... Kakšno kičasto šaro natrese življenje ... knjigo, v kateri bi kaj takega stalo, bi vrgel proč kakor prstan iz pleha ... Ali pa ne. Človek se hoče zmeraj bleščati bolj, kot se sveti ...

Razdelil sem meso in krompir, ki je bil še vroč, rezine kruha ... ko so pojedle, sta mama in Clairi legli na deko in plašče v senco, ker je sonce začelo pripekati ... V mestu je še zmeraj vse kričalo, prepevalo ... slišalo se je drdranje tankov, peket konjenice, ki je šla po Bleiweisovi, strele v zrak, govore skozi zvočnike ... dobro bi jih bilo slišati, da bi zvedel, kaj sploh nameravajo storiti ... najbrž so ljudje tudi še zmeraj metali rože ... Čez železniški prelaz, med dvignjenimi zapornicami so se ulile nove trume v park ... najbrž je bilo zdaj zares konec mimohodov ... prihajali so v gručah ... sorodstvu, prijatelji, ljubzenski pari ... v vsaki skupini je bil vsaj en partizan ali civilist s puško ... bili so tako veseli, da jih je bilo zanimivo in lepo gledati ... vsi zelo poletno, pisano oblečeni, s cveticami v rokah ... Posedli so po grmovjih, po vsem travniku, mahali so drug drugemu ... tudi nam štirim ... pomahal sem nazaj, to ni bilo iskreno, ravnal sem kot kameleon, ki vrača ljubezen z ljubeznijo, čast s častjo, goljufijo z goljufijo, nasilje z nasiljem ... in vendar sem ostal jaz ... nisem se mogel spremeniti, niti odkrižati. Ampak če bi vedeli, kdo smo ... kaj vse bi si domislili, da bi storil ... kot navdušeni otroci bi se obregnili ob nas, ker smo jih zmotili pri veselju ... Ko bi bil sam lahko vsaj za trenutek na njihovem mestu, da bi občutil njihovo brezmejno veselje, ta užitek, prostost, v kateri zgubiš sebe, svoje telo, dušo ... ko naenkrat nisi nič drugega več, kot recimo klas med klasi ... »Wie schön ist es, wenn alle Leute so lustig sind,« je rekla Clairi, ki je sedla zraven mene ... »Aber ich traue mich trotzdem nicht nach Hause,« ... Wenn wir wo übernachten könnten ... Wohin, meinst du, sollen wir hin? ...⁸ To je bilo izključeno. Kam naj bi šli, pri kom naj bi prespali ... Nisem mogel niti pomisliti na kaj takega ... Vse družine, tudi najbolj prijazne, recimo Zalokarjeva, kolikor nista zbežala, bi se nas otresla ... sedela sta v istem zosu kot mi, če ne še v hujšem ... dr. Bon in njegovi ... te so najbrž že odgnali in ustrelili ... in če se še mi pokažemo tam naokrog, bojo zgrabili še nas in nas počili ... »Zur Frau Komar?« ... O Bog! K profesorici Komarjevi me ne bi odvedli s štirimi pari konj ... preveč preglavic je

⁷ »Ne morem verjeti svojim očem. Saj zdaj smo skoraj rešeni ... Ti brihtna!«

⁸ »Kako lepo je, kadar so vsi ljudje tako veseli« — »Ampak kljub temu si ne upam domov ... ko bi lahko kje prenočili ... Kam, meni, bi lahko šli? ...«

imela z mano, preveč rad sem jo imel, da bi ji tudi v mislih lahko obesil našo nesrečo. K Tinčku? Če jih še niso zašili tisti, ki so jih med vso vojno iskali ... jih bodo staknili vsak čas ... Tile civilisti s puškami so imeli povsod svoj nos in oči ... Odkrito rečeno, je bilo vse skupaj slepo naklepanje ... nič si nisem mogel predstavljati o nikomer, kako preživlja ta dan ... Če sem samo pomislil na hodnike in vrata, na katere bi moral potrkati, me je stisnilo v želodcu ob predstavi, kako se vsi skupaj prestrašeno tiščijo za njimi. Slutil sem, da se ne bi vsakdo otepel drugega ... tudi prijavi, ovadili bi se med sabo ... na ta dan je stara snažilka v mojem zavodu izdala partizanom, da bi si rešila glavo, vrtačo na koncu vasi, v kateri se je skrivalo sedem belogardistov, tovarišev njenega brata, ... z ročnimi bombami so jih pobili do zadnjega ... Nihče ni maral imeti nič z onim, kar je bilo še pred nekaj urami ... to je bila prva zmaga zmagovalca ... Tisti, ki smo ostali, bomo plačali! ... čutil sem, da se bojo vrgli po nas kot božjasti v vseh prispodobah! ... šč dvajset let pozneje in še ta hip opravljajo nadzor nad mano, me gledajo z očmi, v katerih je želja, da bi poginil, ali pa dobivam njihova grozilna pisma ... tudi od ljudi, ki se takrat še rodili niso ... jasno, da sem se medtem že navadil ... mimogrede, najostrejšje izjave niso nikoli podpisane ... medtem ko pisma občudovalcev nosijo vsa mogoča imena, naslove in številke telefonov ... prijazni zbiralci avtogramov! ... špaso je pomisliti, da ti mogoče isti ljudje, ki grozijo, da te bojo razčetrverili, teden za tem z drugačnim rokopisom pripisujejo neizmerljivo nadarjenost in dan in noč jadikujejo ob misli, kako je s teboj ravnalo in še ravna nizkotno človeštvo ... veliko slabše kot z najhujšim očetomorcem ... vse mogoče je potrebno in nujno, da se sestavi ta svet in več ko preveč je v enem samem človeku ... pa se znajdi, če se moreš. Ampak zdajle smo bili še na travniku ... in Gisela je hotela na vsak način na gugalnice in vrtiljake, ki jih je videla na otroškem igrišču ... ne daleč, največ sto korakov ... peljal jo bom tja samo pod pogojem, če bo sestra znala zadržati mamo ... »Nichts reden und keine Lieder!«⁹ sem zabičal Clairi. Skušal sem pregovoriti Giselo, da ne bi šla, ampak tako si je želela, ko je videla, kako se vrtijo rumeni, rdeči, modri vrtiljaki, gugalnice, prevesice, da ji ni bilo mogoče odreči ... »Grevatorej,« sem ji rekel. »Kein Wort,« sem rekel Clairi ... Na gugalnicah so se gugalni civilisti, partizani, pa civilisti s puškami ... na malih lesenih vrtiljakih so gonili kolo kot obsedeni ... a radoživi, kakršni so bili, so Giseli, ko so videli protezo do kolka, odstopili sedež, da sem jo zagugal ... Vsi so imeli na sebi kaj ... tribarvnico, rožo ali petokrako ... zagledal sem v travi še čisto svež šopek, ki bi si ga lahko ovesil ... pobral sem ga, tako se vsaj ne bomo izdvajali, in si zataknil en cvet v gumbnico ... Ko se je Gisela naveličala, sva šla pit vodo h koritu pod stopnicami ... tam zgoraj je pred dvema letoma general Rupnik odprl igrišče in rib-

⁹ »Ne govorita in nobenega prepevanja.«

nik z labodi, morali smo s šolo sem, še zdaj sem lahko videl generala, kako stoji na zgornji stopnici s postrani poveznjeno generalsko čako in kozjo bradico ... Kako naglo so se menjavale stvari. Kakor v kaki knjigi s slikami, ki jo hitro listaš ... zdaj je jabolko na tleh, potem je na drevesu, zdaj je žival v vodi, zatem v hlevu ... Vrnila sva se k našima. Mama se je že zbudila in je sedela iztegnjenih nog. Trgala je cvirn, ki je štrlel iz luknjic gumbov na plašču, in parala bel sukanec iz črne podloge v plašču. Nikoli ni mogla biti križem rok ...

»Was sollen wir jetzt machen?« je vprašala Clairi. »Nichts.« Tukaj bomo ostali, dokler bo še svetlo. »Aber wir können doch nicht den ganzen Tag auf dieser Wiese verdroteln,«¹⁰ je bila jezna. O, Jezus, mora res zmeraj čepeti v podstrešnici in sukati šivanko? Tu smo bili vendar na varnem in še na zraku. »Sollen wir zu Milena und Emilija laufen?« je vprašala Clairi, kot da je našla rešitev. »Kommt nicht in Frage« ...¹¹ Naj še tako potrebuješ najbolj prijazne ljudi, za nikogar ne veš, kako se je obrnil ... v kateri legi ga boš našel. Mnogi so šele ta dan prišli s pravo barvo na dan. Kot Pšeničnik, čeprav je bil zame uganka! Emilija in Milena sta bili mogoče sodelavki OF, sem rekel Clairi, in bilo bi strašno za nas in za njiju, če bi se jima zdaj znašli na vratu ... vzemiva samo Rozo Weinberg! Naj je bila še takšna mrha, bolj ali manj je danes podobno mislil vsak. Treba je čakati, vztrajati ... a kaj naj počnemo medtem? Strah se od vsega na svetu najmanj spreminja ... »Es wird aber immer kälter«¹² je rekla Clairi ... Res, eni so tamle na pesku in ob bližnjici na igrišču zakurili majhne ognje ... Kaj če bi šli v kino? ... Seveda, če delajo ... V njem bi se malo ogreli in se potem v temi vrnili na Stari trg! ... Vstali smo, se hitro odpravili ... pogledali smo nazaj, jutri se bomo mogoče vrnili k temu grmu ... porivali smo voziček po diagonalni stezi proti železniškemu prelazu ... usta so se nam izsušila, ker smo vedeli, da ne bomo smeli govoriti med seboj ... šli smo lepo čez tračnice za nekim invalidskim vozičkom, ki je zbujal pozornost, ker je bil ves ovešen z zavezniškimi zastavicami ... potem ob Muzeju mimo Valvasorjevega spomenika sredi krompirišča ... po Šelenburgovi ... šli smo tikoma ob hišah skozi gnečo, držeč se pokonci kot sveče ... Ja, v Matici na trgu je delal kino ... po refleksu Pavlovega psa ... celo nemški film »Die Frau meiner Träume«¹³ je bil na sporedu ... Blagajna ni delala, vrata so bila odprta ... okajeni biljeter nas je spustil noter brez kart ... voziček smo pustili v garderobi pred izhodom ... v dvorani je sedelo samo nekaj ljudi, tudi partizanov ... najbrž že dolgo niso sedeli v tako lepem prostoru s štukaturami po stenah ... Sedel si lahko, kjer se ti je zljubilo ... zasedli smo vrsto

¹⁰ »Kaj naj zdaj počnemo?« — »Nič« — Saj vendar ne moremo ves dan zabiti na tem travniku«

¹¹ »Bi šli k Mileni in Emiliji?« — »Ne pride v poštev«

¹² »Ampak čedalje hladneje postaja«

¹³ »Žena mojih sanj«

bliže izhodu, vendar zadaj ... enkrat v življenju na boljših sedežih, in ko je ugasnila luč, smo bili v temi, pravi blagodati, ... Nisem gledal na platno, ker sem film poznal ... sem pa tja je kdo kaj zafrkantskega zaklical, ko je Marika Röck kaj rekla ali zapela ... ni bilo dovoljeno imeti istih plitvih čustev v tem stokrat prekletem nemškem jeziku, a vsaj spoznali so, kaj je plehkost po naravi ... Ob vseh mogočih vzklikih se je Clairi kar stresla ... zdaj ji je bilo mogoče bolj jasno, kaj bi se zgodilo, če bi ona namesto te pet metrov velike in nedotakljive Marike Röck na platnu karkoli po nemško bleknila na ulici ... Včasih sem se zatopil v film, a potem, ko sem se spomnil, kaj nas čaka zunaj, pred kinematografom, kako bo ponoči na podstrehi, sem nehal gledati. Nisem in nisem si mogel izmisliti, kaj naj naredimo ...

Ko se je končala predstava, smo šli zadnji iz dvorane. Že v garderobi se je slišalo, da je mesto še vedno na nogah. Ampak kakšno presenečenje, ko smo pripeljali voziček ven! Povsod so gorele luči ... javna razsvetljava v Zvezdi, v izložbenih oknih Khama, v linah grajskega stolpa nad drugo stranjo Ljubljane ... Prvič po štirih letih! ... po dolgi zatemnitveni dobi! Rože na tleh pod svetilko, posebno bele, so se svetile kot snežne kepe ... »Es ist zu schön,« je rekla Clairi, »daß wir schon jetzt nach Hause umkehren« ...¹⁴ Mama je prav tako buljila oči okrog sebe, kot Gisela ... Namerili smo se čez Zvezdo proti Šelenburgovi ... Muzika je igrala v rdečem Riu ... v kavarni Emona ... zgoraj v razsvetljenem Slonu ... čez balkon Narodne banke nasproti se je nagibala cela vrsta glav v temi ... v gasi ob tiskarni se je slišala harmonika, in nekdo je mahal z baklo ... Bili smo sredi elektrike, tega izuma, čudeža, naravnega pojava iz elektronov, pozidronov, protonov itd. v ceveh, reflektorjih, žarnicah, črkah, kakor sredi najvišje civilizacije, v kateri se ti ne more nič žalega zgoditi. Tromostovje je imelo svoje lepe lampe napumpane z lučjo ... škoda, ker v tem trenutku nismo mogli videti razsvetljenega Zmajskega mosta, ki je bil tudi podnevi zmeraj tako čuden ... Mogoče je Hirol zdajle mislil, da so nas že zdavnaj aretirali, da čemimo vsi štirje že nekaj ur v kaki zatohli luknji ... Šele oddaleč se je pravzaprav videlo, kako se razsvetljeno mesto nad hišami sveti proti nebu kakor požar ... Sedli smo na klop ... Zvezde gledajo z neba ... Cronin. Migljale so ... Zmeraj si jih lahko gledal in si vsemogoče predstavljal ... nebo z zvezdami ni bil travnik s cveticami ... to je bil hlad, ogromen stroj objestnih atomov ... vsaka zvezda je bila podobna vulkanu mozga, za to tako pusta ... Bilo je pozno ... Enajst, poldvanajstih, tričetrt ... Ko smo voziček pripeljali do križišča, je bilo na cesti še zmeraj dosti ljudi ... sedeli so kar po pločnikih, pri Bati, pred vrati okrog Pošte ... eni so peli Brigade s hribov, drugi Na juriš ... Na Marijinem trgu so posedali okrog Prešerna in po vseh treh stopniščih frančiškanske cerkve celi roji. Prvič so bili

¹⁴ »Prelepo je, da bi se že zdaj obrnili proti domu.«

lahko zunaj vso noč... v temi, tej negativni svetlobi... V črnem kotu pod komično Šmalcevo hišo je gruča ljudi nekaj tiho prepevala... pesem o nekem bledem dekletu za oknom... Clairi je obstala. Melodija je bila tako sveža v svoji osladni žalosti... nismo videli, kdo poje, a to je bilo vseeno. Lepša je bila od vsega, kar se je zgodilo ta dan... Mestni trg je bil svetel, Tranča ozka, Stari trg ves črn, a dobival je luč od drugod... Hišna vrata niso bila zaklenjena, sicer pa smo imeli s sabo ključ, težak skoraj kilogram... V hiši je vse spalo... iti gor je bilo kot iti v črn hrib... Samo zaklepna električna je ropotala. Šli smo po prstih... prvo, drugo nadstropje, podstreha... Oprasnil sem vžigalico... vrata so bila počena spodaj... nekdo je moral z vso silo brcat vanje... hotel sem to prekriti, a tudi mene se je lotil strah, jasen, neznošen strah... Mogoče smo bili res med tistimi dvajset tisočimi, ki so jih morali ubiti v Ljubljani!... Ampak v delavnici je bilo videti vse nedotaknjeno, kot da v njej ni nihče brkljal. Nismo prižgali luči. Bog ne daj, da bi kdo opazil, da smo doma. Svečo, ta malo v lončku, smo postavili za pult, toliko, da smo se videli sleči... Pristavili smo za čaj na kuhalnik, ker smo bili žejni... Huje je bilo, da so morale ženske dol na stranišče... šle so v nogavicah, mimo Hirolovih vrat in omar na koncu hodnika... jaz sem vzel s sabo lonček... voda je tekla kot po nitki. Če bo Hirolo skočil ven... kaj bom napravil? Nekaj že!... Ni ga bilo, spal je, zbiral je svoje sile za jutrišnji dan... Komaj smo prišli nazaj na podstreho, je mamo in Clairi znova zatiščalo... »Geht in die Badewanne!« sem rekel. Clairi je bilo, o bog, sram... »Ich werde sie dann hinuntertragen...«¹⁵ Če se bom drznil, kajpak!... Cinasto kad bomo tako in tako pustili v sobi, ker smo se zmenili, da bomo prespali v delavnici... Vzeli smo mrežnico z železne postelje... postavili smo jo na štiri modelne čoke za kučme... sam sem si naredil posteljo na deski za kožuhovino med dvema stoloma in jo postlal ob njihovem ležišču... Ko so legle oblečene, sem odprl okno... noč še nikoli ni bila tako svetla... Zaspali bi morali, a za spanje je potrebno zaupanje. Strah včasih naredi človeka... o ja! kako malo bi bil človek brez njega!... včasih pa...

¹⁵ »Pojdite v banjo« — »Potem jo bom odnesel dol...«